

El model de cura de llarga durada en transició: l'impacte de la covid-19 en l'organització familiar de la cura

Yolanda Bodoque Puerta
Professora agregada Serra Húnter
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social
Universitat Rovira i Virgili
yolanda.bodoque@urv.cat
<https://orcid.org/0000-0003-1059-0457>

Montserrat Soronellas Masdeu
Professora titular
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social.
Universitat Rovira i Virgili
mariamontserrat.soronellas@urv.cat
<https://orcid.org/0000-0001-7816-6105>

El projecte “El model de cura de llarga durada en transició: estratègies polítiques, familiars i comunitàries per afrontar les conseqüències de la pandèmia de covid-19” [CAREMODEL]¹ està coordinat per les investigadores de la URV Montserrat Soronellas-Masdeu i Yolanda Bodoque-Puerta. La investigació, ja en curs, planteja com a objectiu principal explorar els efectes de la pandèmia de covid-19 al sistema de cura de llarga durada a Espanya; o sigui, analitzar les conseqüències d'aquest procés en l'actual model d'atenció a persones grans i adults dependents per visualitzar-ne les limitacions i contradiccions, però també oferir noves fórmules des de les quals configurar mecanismes que encoratgin la interdependència i la democratització de la cura.

Considerem que cal explorar els efectes de la crisi sanitària en tres aspectes clau: (1) la tendència cap a la refamiliarització de la cura davant la sortida de les persones grans de les residències geriàtriques i dels centres de

1 Programa Estatal de Generación de Conocimiento y Fortalecimiento Científico y Tecnológico del Sistema de I+D+I y Programa Estatal de I+D+I Orientado a los Retos de la Sociedad. Ministerio de Ciencia e Innovación (2021-2024). ID: PID2020-114887RB-C31.

dia, ja sigui pel seu tancament a causa de la desconfiança envers aquests recursos, perquè s'ha limitat el contacte directe amb els parents o perquè en resulta difícil la institucionalització; (2) les fórmules privades i mercantilitzades derivades que ofereixen els serveis tant a domicili com en els espais institucionalitzats (principalment la contractació privada de treballadores de la llar i les empreses de serveis assistencials que han proliferat); i (3) les possibilitats que la comunitat sigui una agència des d'on llançar noves alternatives de cures vinculades a les comunitats locals i des de la qual es puguin revertir les desigualtats de gènere, classe i estrangeria. Aquests aspectes clau es desenvolupen en forma de tres subprojectes: el subprojecte 1 titulat “El model de cura de llarga durada en transició: l'impacte de la covid-19 en l'organització familiar de la cura”, liderat per la Universitat Rovira i Virgili i, en concret, per Montserrat Soronellas Masdeu i Yolanda Bodoque Puerta; el subprojecte 2 titulat “El model de cura de llarga durada en transició: una anàlisi integral del treball de cura remunerada després de la Covid-19”, liderat per Ana Alcázar Campos i Carmen Gregorio Gil de la Universitat de Granada, i el subprojecte 3 titulat “El model de cura de llarga durada en transició: l'articulació de programes comunitaris en el sistema públic de benestar després de la covid-19”, que se centra a esbrinar les possibilitats que ofereix l'esfera comunitària, liderat per Raquel Martínez Buján (Universidade da Coruña) i Magdalena Díaz Gorfinkiel (Universidad Carlos III).

L'anàlisi de cadascuna d'aquestes qüestions requereix articular dimensions complexes en què s'entrecreuen la filosofia d'implementació dels recursos públics i privats de cura juntament amb els valors i la cultura que han vinculat aquestes activitats a les dones dins de les llars i a la preferència d'un ideal de cura basat en la màxima “a casa i amb la família”. Alhora, en l'exploració no es poden obviar les característiques d'un sector laboral que tendeix a la precarització de les condicions de les cuidadores assalariades i el paper que l'àmbit comunitari ha adquirit recentment. Per això, la finalitat de canalitzar aquesta investigació des d'un projecte coordinat és precisament tractar amb profunditat cadascun d'aquests àmbits. La possibilitat de dividir l'àmbit general d'anàlisi en subtemàtiques concretes en facilita l'abordatge de manera específica i amb un alt grau de focalització. D'aquesta manera, cada subgrup pot potenciar els

coneixements específics del seu equip, a fi d'articular-los amb precisió en l'anàlisi col·lectiva. Per això, el marc general del projecte se centra a explorar fórmules coherents que permetin el manteniment d'un model de cures sostenible amb les famílies, l'economia i l'entorn, i cadascun dels tres subprojectes que el componen aborda un procés social específic dins aquesta dinàmica general.

Tenint en compte aquestes consideracions, l'SP1 se centra a estudiar l'impacte de la covid-19 sobre l'organització de les famílies que tenen cura de persones grans i dependents. Partim de la consideració que les dificultats provocades per la pandèmia han alterat significativament els complexos "mosaics de cura" (Soronellas i Comas d'Argemir, 2017) que construeixen les famílies amb recursos proveïts des de l'Estat, el mercat i la comunitat, i que també han contribuït a la refamiliarització de la cura, fins i tot a la desinstitucionalització de persones en situació de cures de llarga durada. Concretament, ens interessa situar-nos en quatre objectius: 1) observar com la pandèmia ha impulsat la refamiliarització a causa de la desinstitucionalització de les persones cuidades i la implementació de noves estratègies de cura familiar; 2) indagar com es produeix l'articulació de les famílies amb la resta d'agents proveïdors de cura; 3) examinar específicament el compromís dels homes en la cura de les persones grans i adults dependents en aquesta situació de desinstitucionalització i refamiliarització, i, finalment, 4) reflexionar amb relació a l'impacte que sobre la família pot tenir la reorientació de la política pública, a conseqüència de l'experiència de la covid-19, cap a una lògica desinstitucionalitzadora i cap a un sistema més centrat en la cura de la gent gran a la llar. Ens interessa indagar en l'equilibri entre el paper de les famílies i el paper de les polítiques públiques en el suport i l'atenció de les necessitats de cura i, alhora, analitzar el compromís de dones i homes com a cuidadors. En cadascun d'aquests objectius de l'SP1 es tindrà en compte la perspectiva interseccional. La condició socioeconòmica incideix en la particular composició dels recursos de cura que gestionen les famílies. La classe social i la capacitat econòmica condicionen l'accés als recursos i les estratègies de cura. L'escassetat dels recursos públics ha abocat les famílies a la contractació precaritzada de dones estrangeres que assumeixen la cura a la llar

(Díaz-Gorfinkiel i Martínez-Buján, 2018; Offenhenden i Bodoque, 2018). És una opció que té un cost econòmic baix per a les famílies i les persones cuidades, però que té un alt cost social per a unes dones que tenen poques opcions de participació en altres segments del mercat laboral. L'estrangeria és, doncs, una altra condició a tenir en compte en la nostra investigació. També el gènere és essencial ja que, tal com evidencien les dades i la realitat social, són les dones les responsables morals dels treballs de cura, remunerats i no remunerats. A la família, el gènere es creua amb les categories de parentiu per determinar aquestes responsabilitats: les dones cuiden com a tals, però també com a mares, esposes, filles o nores. Hem observat en anys de recerca que els homes s'incorporen tímidament a la cura dels seus familiars grans o persones dependents. Ho fan com esposos, per exemple, però, molt especialment, quan no hi ha una dona disponible o disposada a cuidar (Comas d'Argemir i Soronellas, 2019). La consecució d'un nou model de cures ha de promoure'n la distribució socialment més justa i, per això, ha d'incidir en la reducció de les desigualtats de classe (accés als recursos de cura), de gènere (la corresponsabilitat dels homes en la provisió de cures) i etniconacionals (els processos de racialització i etnoestratificació del treball de cura). La refamiliarització de la cura, que deixa en mans de la família la seva major responsabilitat i execució, no és incompatible amb l'ús dels recursos disponibles al sistema públic i al mercat laboral. Envellir a casa ha demostrat ser un factor culturalment important en el cas d'Espanya i està articulat amb una reivindicació emergent per part de les persones adultes dependents de voler tenir capacitat de decisió sobre les seves vides (Comas d'Argemir, 2019). No obstant això, el fet que la longevitat ha incrementat les situacions de persones amb malalties cròniques complexes que requereixen unes cures socials i sanitàries intenses, obliga a entendre les residències assistides com a alternativa a la permanència a la llar. Això requereix alhora repensar els models residencials existents per donar millor servei a aquestes necessitats de cura específiques, respectar els vincles amb les famílies i amb els entorns comunitaris (Marbán *et al.*, 2020) i incorporar la posició laboral de les treballadores remunerades. Des de l'SP1 es planteja que les llars són espais des d'on s'organitza la provisió de cures i des d'on

s'articulen estratègicament els recursos d'atenció (mosaics de cura). En aquest cas, la hipòtesi és que una bona part dels efectes de la pandèmia ha impactat en les llars ja que, com a conseqüència de la reorganització de la distribució i participació dels agents de cura, s'ha intensificat la responsabilitat de les famílies sobre les situacions d'atenció a persones grans i adults dependents. Les dones pateixen directament les conseqüències d'aquesta refamiliarització en tornar a recaure sobre elles la responsabilitat de cuidar directament o de gestionar la cura, per la qual cosa considerem que es va incrementar la distribució desigual entre gèneres de les responsabilitats de la cura a la llar. Hem de preveure que aquesta situació contribuirà a alimentar la desigualtat ja existent i persistent en l'assumpció dels treballs de cura i en els efectes sobre les vides laborals i personals de les dones, especialment les de les capes més vulnerables de la societat. L'observació del que passa a les llars ens permetrà fer un diagnòstic de la bretxa de gènere, però també detectar en quines situacions els homes adquireixen compromisos més igualitaris. És important conèixer quins canvis es poden estar produint en les cultures de cura i com això pot promoure o obstaculitzar un reconeixement social més gran de la cura.

L'enfocament metodològic que proposem en aquesta investigació combina la producció de dades i l'anàlisi qualitativa i quantitativa. D'una banda, ens sembla rellevant aproximar-nos a les dades i els indicadors estadístics que ens permetin una aproximació quantitativa als recursos públics i privats dels quals disposen les llars per atendre la cura, així com les dades sobre les i els treballadors en aquest àmbit, a fi d'explorar-ne l'evolució, considerat el període especial de pandèmia. D'altra banda, i atès que, en l'organització social de les cures, hi intervenen diferents agents que participen com a receptors, proveïdors i gestors, ens proposem acostar-nos a les seves pràctiques i discursos de manera que necessitem utilitzar metodologies qualitatives. Ens interessa també apropar-nos als diferents àmbits en què aquest factor es produeix —domèstic, institucional, mercantil, polític i comunitari— per conèixer els interessos i els valors que els guien.

Referències bibliogràfiques

- COMAS-D'ÀRGEMIR, D. (2019). Cuidados y derechos. El avance hacia la democratización de los cuidados. *Cuadernos De antropología Social*, 49: 13-29. <https://doi.org/10.34096/cas.i49.6190>
- COMAS D'ÀRGEMIR, D. i SORONELLAS M. (2019) "Men as carers in long-term caring: Doing gender and doing kinship" *Journal of Family Issues*, 40 (3): 315-339.
- DÍAZ-GORFINKIEL, M. i MARTÍNEZ-BUJÁN, R. (2018). Mujeres migrantes y trabajos de cuidados: transformaciones del sector doméstico en España. *Panorama Social*, 27: 105-118.
- MARBÁN, V., MONTSERRAT, J. i RODRÍGUEZ, G. (2021) El impacto de la Covid-19 en la población mayor dependiente en España con especial referencia al sector residencia. *Ciència & Saude colectiva*, 26 (1): 159-168.
- OFFENHENDEN, M. i BODOQUE, Y. (2018) "Leur travail, c'est s'occuper de mon père'. Care managers, travail à domicile et soins des personnes âgées" *Revue Ethnologie Française*, 171: 489-502.
- SORONELLAS, M. i COMAS D'ÀRGEMIR, D. (2017) Hombres cuidadores de personas adultas dependientes. ¿Estrategias ante la crisis o nuevos agentes en los trabajos de cuidados? *VI Congreso REPS*. Sevilla: Universidad Pablo de Olavide. 2221-2230.